

УДК 159.9(075.8)

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ СТУДЕНТІВ РІЗНОЇ
ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Сергієні Олена Віталіївна

доктор мед. наук, професор

Пріснякова Людмила Макарівна

канд. псих. наук, професор

завідувач кафедри психології та педагогіки

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Матяш Михайло Миколайович

доктор мед. наук, професор.

завідувач кафедри загальної та медичної психології

Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця

Анотація: В результаті проведеного дослідження соціально-психологічної адаптації студентів-магістрів різної професійної спрямованості (психологів, як представників гуманітарних спеціальностей та будівельників – технічних) встановлено більш високий її рівень у майбутніх психологів. Разом з тим, студенти будівельники були більш налаштовані на успіхи в практичній професійній діяльності. Встановлений статистично значущий прямий зв'язок адаптації з самооцінкою та мотивацією до успіху, зворотній – з рівнем тривожності. Розроблені практичні рекомендації, спрямовані на підвищення рівня соціально-психологічної адаптації студентів як умови успішності їх навчальної діяльності в оволодінні майбутньою професією.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, самооцінка, тривожність, спрямованість, студенти, психологи, будівельники.

Початок ХХІ сторіччя для України пов'язаний з революційними змінами в житті держави та соціуму: соціальними, політичними, економічними,

духовними, психологічними, у зв'язку з чим виникла необхідність у швидких та значних напруженнях соціально-психологічної адаптації, що особливо стосується студентської молоді, як активного учасника перетворень, що відповідають викликам сучасності. Тому цілком зрозуміла актуальність проведеного дослідження, метою якого є аналіз та вивчення стану соціально-психологічної адаптації майбутніх фахівців до наступної професійної діяльності та життя в соціумі.

Розробка соціально-психологічної взаємодії особистості і суспільства, умов функціонування особистості у великих і малих соціальних групах, пошук дієвих методів впливу на процес соціалізації особистості представлений в роботах як зарубіжних (Ч. Кулі, Г. Мід, Дж. Морено, Г.Тард, Дж. Хоуманс) [1, 2, 3, 4, 5], так і вітчизняних психологів (А.Г.Асмолов, Г.М.Андрєєва, О.І. Донцов, М.Н. Корнєв, Е.С. Кузьмін, Р.Л. Кричевській, Р.С. Немов, Л.Е.Орбан-Лембрик, Б.Д.Паригін, А.В.Петровській, М.І. Пірен, А.Л. Свенцицький, В.Т. Циба, О.В. Шорохова). [6, 7, 3, 2, 8, 9]

Відповідність суспільно регламентованої поведінки і діяльності внутрішній структурі особистості, її інтересам, ціннісним орієнтаціям, особливостям темпераменту досягається у ході соціальної адаптації.

Матеріали та методи дослідження: У дослідженні взяли участь студенти будівничих спеціальностей, які навчаються в Придніпровській державній академії будівництва та архітектури, а також студенти Дніпропетровського гуманітарного університету та Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара (факультет психології). Всі опитані нами студенти є магістрами та відвідують денну форму навчання.

Вибірка респондентів склала 120 осіб, з них 50 хлопців та 70 дівчат, які були розділені на 2 групи по 60 осіб в залежності від професійної спрямованості (будівельники та психологи). В програму дослідження були включені методи контент-аналізу стосовно вивчення навчальної діяльності магістрів. Методом спостереження та контент-аналізу була визначена соціальна активність досліджуваних. Був застосований також підібраний нами психодіагностичний

комплекс, який включав наступні методики дослідження: методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд, тест «Знаходження кількісного виразу рівня самооцінки» С.А. Будасси, тест ситуативної тривожності Спілбергера-Ханіна, методика діагностики особистості на мотивацію до успіху (Т.Елерса), методика діагностики особистості на мотивацію до уникнення невдач (Т.Елерса). Дослідження включало теоретичний метод огляду наукової літератури з проблеми соціально-психологічної адаптації; емпіричне дослідження - обробку та інтерпретацію результатів роботи; математико-статистичне дослідження ґрунтувалось на порівняльній статистиці Стюдента та методі рангової кореляції Спірмена.

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження: аналіз результатів дослідження, отриманих за методикою діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонд свідчить про те, що рівень адаптації будівників був значно нижчим, чим психологів. У 84% випробовуваних був виявлений низький рівень адаптації, середній бал серед даної групи склав 54 при нормі 68-136. При цьому у 11% студентів рівень адаптації в межах норми. Середній бал цієї групи склав 73. І лише 5% випробовуваних володіють високим рівнем адаптації, середній бал для них склав 148. Такі показники можуть свідчити про неготовність студентів до спілкування у соціумі. Причиною цього може бути недостатній розгляд питання адаптації студентів як навчальною системою ВНЗ і батьками студентів, так і соціуму в цілому.

Також важливо відмітити результати студентів психологів: 70% опитаних мають середній рівень адаптації, а середній бал групи складає 90 при нормі 68-136, та 30% - високий. Середній бал цієї групи склав 150, що також вищий за показники групи будівників.

Аналіз одержаних результатів за шкалою самосприйняття свідчить про те, що загальний рівень ухвалення себе випробовуваними обох груп достатньо великий. Причиною цього може бути усвідомлення студентами свого особистісного зростання. Високий рівень ухвалення себе позитивно впливає на процес адаптації.

Результати, отримані за шкалою прийняття інших, показали в обох групах випробовуваних високий їх рівень. У 90 % студентів-психологів та у 87% будівників показник його вище за норму, яка складає 12-24 бали, а середній показник даної групи склав 32 та 29 відповідно.

Високий рівень показника ухвалення інших в обох групах досліджуваних свідчить про культуру обстежених, що є слідством виховної роботи навчальних закладів, сім'ї випробовуваних і суспільством в цілому. Одержані дані є позитивним чинником в процесі адаптації. Такий показник, як ухвалення інших може допомогти створити контакти в новому колективі, відчувати себе комфортно при груповій роботі.

За шкалою емоційної комфортності 67% опитаних студентів будівників показали низький її рівень. Середній бал в даній групі 34, при нормі за шкалою дискомфорту 14-28; 18% випробовуваних показали результат в межах норми. (в середньому 21 бал). Психологи мають більш позитивні показники: лише 10% опитаних мають низький рівень емоційного комфорту, 50% показали результат в межах норми, а 40% опитаних мають високі результати.

Низькі показники емоційної комфортності можуть бути викликані внутрішніми особистісними конфліктами, які потребують вирішення та психологічної допомоги.

Шкала інтернальності відображає схильність індивіду до внутрішньої форми контролю та в обох групах досліджуваних має середнє значення. Результати дослідження за шкалою свідчать про те, що 38% випробовуваних будівників та 35% психологів події, що відбуваються в їх житті, більшою мірою пояснюють власною поведінкою. Проте 29% опитаних будівників і 5% психологів схильні до зовнішнього контролю, а події, що відбуваються в житті, не обумовлюють своєю поведінкою.

За шкалою прагнення до домінування у 38% опитаних будівників та 20% психологів встановлений високий його рівень; лише у 13% будівників та 8% психологів встановлений низький його рівень. У більшості досліджених в обох групах констатовано помірний рівень прагнення до домінування. Прагнення до

домінування може бути хорошою мотивацією для позитивної адаптації студентів до професійної діяльності, але також існує вірогідність виникнення ряду конфліктів внаслідок зайвої амбіційності.

За шкалою ескапізму 60% опитаних студентів будівників та 87% студентів психологів показали середній його рівень, що свідчить про використання відходу від проблем в той час, як жоден з групи психологів не відноситься до високого рівня уникнення невдач. І лише 4% студентів будівників та 13% психологів показали низький рівень ескапізму.

При високих показниках рівня ескапізму можуть виникнути ускладнення при адаптації студентів до професійної діяльності, оскільки виникаючі проблеми не розв'язуються, а тільки усугубляють ситуацію, нагромаджуючись усередині особистості.

Результати дослідження, отримані за методикою знаходження кількісного виразу рівня самооцінки по тесту С.А. Будассі свідчать про те, що у більшості випробовуваних встановлений високий рівень самооцінки. У 79% опитаних студентів будівників та 85% студентів психологів рівень самооцінки завищений по невротичному типу. 18% студентів будівників та 10% студентів психологів володіють адекватною самооцінкою. А також занижена самооцінка виявлена у 3% опитаних будівників та 5% студентів психологів.

Високий рівень самооцінки може бути причиною усвідомлення студентом своїх життєвих успіхів, одержаного досвіду, знань. Оскільки випробовувані навчаються на 5 курсі, то вони мають навички самостійного життя, розуміння свого соціального статусу, визначення себе як дорослої, самодостатньої і зрілої особистості.

Результати дослідження тривожності за методикою Спілбергера-Ханіна встановили наявність у 72% групи студентів-будівників та у 10% студентів-психологів високого рівня тривожності; 21% будівників та 70% психологів характеризуються середнім її рівнем і лише у 7% будівників та 20% психологів встановлений низький рівень тривожності.

Високий рівень тривожності негативно впливає на адаптацію до професійної діяльності майбутніх фахівців, серед студентів-психологів переважає середній та низький рівень тривожності на відміну від студентів-будівників, для яких більш характерний високий та помірний її рівень.

Результати дослідження за методикою діагностики особистості на мотивацію до успіху (Т.Елерса) встановили, що дуже високим рівнем мотивації до успіху характеризуються 29% досліджуваних групи студентів-будівників, а у студентів-психологів цей показник дорівнює 10%. Середній рівень мотивації до успіху притаманний 18% опитаних студентів-будівників та 12% студентів-психологів.

Спрямованість на уникнення невдач була майже однаковою в обох досліджуваних групах, але більш виражена ця тенденція була в групі будівельників. Цей показник може впливати на процес адаптації як позитивно, так і негативно. Така особистість буде більш уважною, не схильною до конфліктів, стриманою. В той же час такий співробітник може бути нерішучим, боязливим, невпевненим в своїй позиції, що природно негативно впливає на адаптацію молодих фахівців до професійної діяльності.

При застосуванні методу рангової кореляції Спірмена була встановлена пряма кореляційна залежність між показниками: адаптація – самосприйняття; адаптація – мотивація до успіху та зворотня - адаптація – тривожність.

Таким чином, встановлено, що більшість опитаних студентів проявляє завищений за невротичним типом рівень самооцінки. Така завищена самооцінка студентів веде до невміння правильно оцінювати свої дії, порівнювати себе з іншими та може бути слідством усвідомлення свого соціального статусу, зрілості і самодостатності.

Рівень тривожності у групи випробовуваних дуже високий, що може бути наслідком переживань студентом щодо вибору своєї подальшої професійної діяльності і страхом перед невідповідністю бажаного і дійсного, також заважає успішній адаптації.

Показники мотивації до успіху і мотивації до уникнення невдач у випробовуваних середні і вище середнього. Це свідчить про те, що у студентів є усвідомлення бажаного, і вони об'єктивно оцінюють можливі наслідки. А високий рівень мотивації до уникнення невдач може свідчити про те, що у них є страх помилитися, зробити щось не так і неготовність до зміни провідної діяльності.

Проведення рангової кореляції по Спірмену дало можливість виявити кореляційний зв'язок між адаптацією і самосприйняттям, між адаптацією і тривожністю, і між адаптацією і мотивацією до успіху. Як показало дослідження, підвищення рівня самосприйняття робить негативний вплив на адаптацію студентів в соціумі і може збільшувати його конфліктність.

Високий рівень мотивації до успіху позитивно впливає на процес адаптації, але у разі неможливості досягнення бажаного може стати причиною незадоволеність собою.

Також, враховуючи результати проведеного експериментального дослідження проблеми соціально – психологічної адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності у ВНЗ, ми можемо зробити висновок, що соціально – психологічна адаптація є однією з передумов до успішної професійної діяльності, але майбутні фахівці психологи показали, що адаптація до умов професійного середовища буде протікати більш швидше у них, ніж у будівників, через набуті психологами, під час навчання певні особистісно-професійні навички (емпатія, конгруентність, неупередженість, вміння співпрацювати з людьми та інші).

В результаті аналізу особливостей соціально-психологічної адаптації студентів різної професійної спрямованості були розроблені рекомендації, спрямовані на підвищення її ефективності. Сучасна система професійної орієнтації недостатня, а вибір професії абітурієнтом часто випадковий. У ВНЗ відсутні кваліфіковані служби працевлаштування випускників, внаслідок чого їм не надається перше місце роботи, що призводить до незадоволеності працею вже у працівників-початківців. У зв'язку з цим відбувається часта зміна роботи,

навіть до перекваліфікації, спричиняє соціальну дезадаптацію випускників ВНЗ. В цілому ж все це негативно позначається на їх соціально-економічній мотивації і структурі цінностей, що, у свою чергу, негативно впливає як на якість їх роботи в майбутньому, так і на їх майбутнє соціальне самопочуття.

Запропоновано проведення наступних заходів з метою профілактики дезадаптаційних процесів в середовищі випускників ВНЗ.

- Необхідно удосконалити, а в деяких випадках навіть відновлювати систему довузівського професійного орієнтування, щоб забезпечити абітурієнтам можливість для більш усвідомленого вибору майбутньої професії.

- Однією із задач роботи профорієнтації і адаптації є встановлення взаємодії між загальноосвітніми школами, установами професійної підготовки і підприємствами, які у свою чергу повинні мати нагоду оперативно виявляти ресурси робочої сили, необхідної кваліфікації і задовольняти потреби в кадрах. В зв'язку з цим доцільно розвивати комплекси трьох типів: комплекси регіональної спрямованості, орієнтовані на регіон або групу організацій регіону; комплекси галузевої спрямованості, створювані при базових організаціях галузей; місцеві комплекси в організаціях, укладаючи договори про прямі зв'язки із спеціальними навчальними закладами.

- ВНЗ і відповідним державним структурам необхідно тісніше і більш ефективно співробітничати в області прогнозування ситуації на ринку праці і плануванні кількості і складу випуску майбутніх фахівців.

- Необхідно усунути розрив, що намітився, у вимогах ринку до рівня підготовки фахівців і реальних навиках і знаннях, якими володіють випускники ВНЗ.

- Оскільки соціальне самопочуття випускників ВНЗ багато в чому залежить від їх зайнятості на цікавій і достатньо добре оплачуваній роботі, то необхідно підвищувати роль і значущість різних видів служб зайнятості (в першу чергу, державних як найдоступніших для випускників ВНЗ). В рамках цієї задачі потрібно надавати більше уваги рекламі можливостей служб зайнятості як в середовищі осіб, що шукають роботу, так і в середовищі працедавців.

- Необхідно надавати психологічну підтримку випускникам ВНЗ на всіх стадіях їх професійного становлення як в процесі завершення навчання у ВНЗ, так і в процесі їх працевлаштування.

- Для підвищення ефективності роботи в галузі соціальної адаптації випускників необхідно не тільки повною мірою використовувати соціально-психологічні і соціально-економічні технології, але і активно розвивати технології соціально-педагогічної і професійної спрямованості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко І.І. Психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання.// Психологія. Зб. наук. праць. – Вип. 2. – К.: НПУ. – 2009. – С. 92-96.
2. Березин Ф. Б. Психологическая и психофизиологическая адаптация человека / Березин Ф. Б. – М.: Владос, 2008. – 352 с.
3. Гайденко В. Предборська І. Соціальна адаптація як передумова життєвого успіху. К.: Контекст, 2009. - 336 с.
4. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя. - М., 2009. – 224 с.
5. Годфруа, Ж. Що таке психологія: У 2-х т. Т.2: Пер. з франц. - М.: Світ, 1992. - 376 с.
6. Бистрицкас Р., Кочюнас Р. Homo Sovietikus или Homo Sapiens. Несколько штрихов к психологическому портрету.// Радуга (Таллинн), 2009, № 15, с. 78-82.
7. Воложин, А.И. Адаптация и компенсация – универсальный биологический механизм приспособления / А.И. Воложин, Ю.К. Субботин. – М., 2007. – 176 с.
8. Гайденко В. Предборська І. Соціальна адаптація як передумова життєвого успіху. К.: Контекст, 2009. - 336 с.
9. Александровський, Ю.А. Стани психологічної дезадаптації та їх компенсація / Ю. А. Александровський. - М.: Ексмо, 2009 - 448 с.